

Universitat de Lleida

GUIA DOCENT
INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA

Coordinació: JULIA TRAVERIA, RAMON MANUEL

Any acadèmic 2023-24

Informació general de l'assignatura

Denominació	INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA			
Codi	101718			
Semestre d'impartició	1R Q(SEMESTRE) AVALUACIÓ CONTINUADA			
Caràcter	Grau/Màster	Curs	Caràcter	Modalitat
	Grau en Treball Social	3	OBLIGATÒRIA	Presencial
Nombre de crèdits assignatura (ECTS)	6			
Tipus d'activitat, crèdits i grups	Tipus d'activitat	PRAULA	TEORIA	
	Nombre de crèdits	1.8	4.2	
	Nombre de grups	2	1	
Coordinació	JULIA TRAVERIA, RAMON MANUEL			
Departament/s	PSICOLOGIA, SOCIOLOGIA I TREBALL SOCIAL			
Informació important sobre tractament de dades	Consulteu aquest enllaç per a més informació.			
Idioma/es d'impartició	Català			

Professor/a (s/es)	Adreça electrònica professor/a (s/es)	Crèdits impartits pel professorat	Horari de tutoria/lloc
JULIA TRAVERIA, RAMON MANUEL	ramon.julia@udl.cat	7,8	

Objectius acadèmics de l'assignatura

- 1. Dissenyar i aplicar processos de planificació de la intervenció social, tant a nivell individual- familiar com grupal i comunitari.**
- 2. Planificar i elaborar projectes d'intervenció social, amb un enfocament crític, d'anàlisi i síntesi, per promoure i recolzar el desenvolupament de xarxes, grups i dinàmiques d'organització de la comunitat.**
- 3. Reconèixer i detectar les necessitats d'atenció social en el context i aplicar tècniques i mètodes d'intervenció social adequats.**
- 4. Mostrar habilitats en les relacions interpersonals i intrapersonals.**
- 5. Disposar de recursos personals i professionals per exercir la resolució de conflictes i la presa de decisions.**
- 6. Conèixer i utilitzar els fonaments, els models i les tècniques d'intervenció social per millorar la pròpia pràctica professional.**

Competències

CG1: Desenvolupar capacitat crítica, d'anàlisi i síntesi

CG2: Mostrar capacitat d'organització i planificació

CG3: Desenvolupar capacitat per a la resolució de problemes i presa de decisions

CG4: Desenvolupar-se en el treball en equip i lideratge

CG5: Mostrar habilitats en les relacions interpersonals

CT3: Utilitzar les TIC en el context professional i capacitat de gestió de la informació

CE1: Conèixer la naturalesa, la història i els fonaments teòrics del treball social.

CE2: Conèixer els referents de les ciències humanes i socials que aporten al treball social elements de comprensió de la realitat social.

CE3: Comprendre críticament els models d'intervenció en treball social.

CE4: Saber aplicar els mètodes i tècniques del treball social als diferents àmbits i camps d'intervenció.

CE6: Analitzar i avaluar els problemes i necessitats socials presents en la societat.

CE6: Analitzar i avaluar els problemes i necessitats socials presents en la societat.

CE8: Saber com promoure i recolzar el desenvolupament de xarxes, grups i dinàmiques d'organització de la comunitat.

CE13: Familiaritzar-se amb els nous fenòmens i escenaris en els que es pugui realitzar algun tipus d' intervenció social.

CE14: Utilitzar el coneixement de les millors pràctiques per revisar i actualitzar els propis coneixements

Continguts fonamentals de l'assignatura

ASSIGNATURA	INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA
TEMA 1	<p>1. EL REPTES DE LA SOCIETAT DEL SEGLE XXI</p> <p>1.1 POPOSTES TEÒRIQUES CONTEMPORÀNEES</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. L'alta modernitat i la societat del risc 2. La modernitat líquida i l'era del buit 3. La societat xarxa i el debat sobre el subjecte social 4. Mitjans de comunicació, cibersocietat i educació 5. Societat, religió i secularització 6. Amenaces i oportunitats de la societat del segle XXI
TEMA 2	<p>2. ACCIÓ COMUNITÀRIA, INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA I TREBALL SOCIAL COMUNITARI</p> <p>2.1. Conceptes al voltant de l'acció comunitària</p> <p>2.2. Un intent de definir el treball social comunitari</p> <p>2.3. Tasques i dimensions del treball social comunitari</p> <ol style="list-style-type: none"> 2.3.1. Beneficis que s'obtenen en la dimensió cultural- simbòlica 2.3.2. Beneficis que s'obtenen en la dimensió Relacional 2.3.3. Beneficis que s'obtenen en la dimensió educativa 2.3.4. . Beneficis que s'obtenen en la dimensió política <p>2.4. Influències metodològiques per a la construcció del Treball social comunitari.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2.4.1. Organització de la comunitat 2.4.2. . Desenvolupament comunitari
TEMA 3	<p>3. ANTECEDENTS DEL TREBALL SOCIAL COMUNITARI</p> <ol style="list-style-type: none"> 3.1. Els pobles cooperadors de Robert Owen 3.2. La Charituy Organisations Society (COS) 3.3. El Moviment dels Settlement 3.4. Els Cosells de Benestar de la Comunitat 3.5. Les Caixes de Comunitat 3.6 Procés històric del treball social a Espanya
TEMA 4	<p>1. APORTACIONS DE LES DIFERENTS DISCIPLINES</p> <ol style="list-style-type: none"> 4.1. Enfocament sociològic 4.2. Enfocament Psicosocial 4.3. Antropologia 4.4. Des del Treball social <p>4.2. EL DEBAT SOBRE EL CONCEPTE DE COMUNITAT</p> <p>4.3. CONCEPTES ALTERNATIUS A COMUNITAT</p> <ol style="list-style-type: none"> 4.3.1. Xarxes socials 4.3.2. Col·lectiu 4.3.3. Barri

TEMA 5	<p>1. PARADIGMES I MODELS</p> <p>5.1 .DOTZE ÍTEMS PER A LA L'ANÀLISI I CONSTRUCCIÓ D'UN MODEL EN LA INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA.</p> <p>5.2 ELS MODELS CLÀSSICS DE JACK ROTHMAN</p> <p>5.3. LA PROPOSTA DE MODELS SEGONS LILLO I ROSELLÓ</p> <p>5.3.1.El model crític dialèctic: la investigació acció participativa</p> <p>5.3.2. El model d'anàlisi de necessitats</p> <p>5.3.3. El model de planificació integral</p> <p>5.3.4.El model ecosistèmic</p>
TEMA 6	<p>1. ELEMENTS TRANSVERSALS BÀSICS PER A LA INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA</p> <p>1. LA DIMENSIÓ INDIVIDUAL I COL·LECTIVA EN EL TREBALL SOCIAL</p> <p>2. LA PERSPECTIVA ECOLÒGICA I DE XARXA SOCIAL EN EL TREBALL SOCIAL</p> <p>3. LA INVESTIGACIÓ ACCIÓ PARTICIPATIVA</p>
TEMA 7	<p>7. ELEMENTS METODOLÒGICS EN LA INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA</p> <p>7.1. ELEMENTS CLAU EN LA FASE DE PRESA DE CONTACTE.</p> <p>a) Els tres protagonistes</p> <p>b) La teoria dels tres cercles</p> <p>c) La necessitat d'un grup motor</p> <p>d) la informació i la documentació a la societat de la informació</p>
TEMA 8	<p>8. EL DIAGNÒSTIC PARTICIPATIU</p> <p>8.1. ELEMENTS PER A L'ELABORACIÓ DE L'ESTUDI DE COMUNITAT O MONOGRAFIA COMUNITARIA</p> <p>8.2. LA UTILITAT DEL DIAGNÒSTIC COMUNITARI</p> <p>8.3. TÈCNiques ESPECÍFIQUES PER A REALITZAR EL DIAGNÒSTIC</p> <p>8.4. PRIORITZACIÓ DE LES NECESSITATS</p>
TEMA 9	<p>9.EL PROJECTE COL·LECTIU I L'AVAUACIÓ COL·LECTIVA</p> <p>9.1. EL PROJECTE COL·LECTIU</p> <p>9.2. L'AVAUACIÓ COL·LECTIVA</p>
TEMA 10	<p>10.EL DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC I COMUNITARI COM A ÀMBIT D'INTERVENCIÓ</p> <p>10.1.Desenvolupament comunitari, desenvolupament local i desenvolupament econòmic comunitari</p> <p>10.2. El desenvolupament econòmic comunitari, un marc estratègic per la inclusió social</p>

Eixos metodològics de l'assignatura

Activitats expositives de professor i alumnes (exposició teòrica, seminaris, presentació de treballs)

Activitats tutoritzades individuals o en petits grups.

Lectura i anàlisi de textos

Realització de treballs en grup i individuals

Estudi i preparació d'exàmens escrits

Visualització de pel·lícules

Visualització de material multimèdia

Treball de camp amb perspectiva comunitària

Pla de desenvolupament de l'assignatura

BLOCS	OBJECTIUS	ACTIVITAT	DESCRIPCIÓ	AVALUACIÓ
El context actual per a la intervenció comunitària	Emmarcar el context actual en relació al treball social comunitari Situar el treball social comunitari dins del treball social actual	Exposició per part del professor Treball a l'aula en relació als conceptes sociològics. Treball de grup	Activitat presencial GG Activitat presencial GM Activitat presencial GM	
La intervenció comunitària-conceptes clau	Conèixer diferents definicions de treball social comunitari Diferenciar el treball social comunitari d'altres propostes d'intervenció. Conèixer les dimensions del treball social comunitari	Exposició per part del professor Lectura d'un text a l'aula Treball de grup en relació a diferents definicions	Activitat presencial GG Activitat presencial GM Activitat presencial GM	
Evolució històrica del treball social comunitari	Conèixer els antecedents del treball social comunitari Conèixer els autors i personatges més rellevants d'aquest procés. Conèixer i identificar els antecedents metodològics fonamentals del TSC	Exposició per part del professor Lectura d'un text a l'aula Treball de grup	Activitat presencial GG Activitat presencial GM Activitat presencial GM	
El concepte de comunitat	Conèixer el significat de comunitat com a objecte i subjecte del TSC Conèixer les diferents aportacions de les diferents disciplines en relació a la comunitat Conèixer i comprendre la visió de comunitat des del TSC	Exposició per part del professor Lectura d'un text a l'aula Treball de grup	Activitat presencial GG Activitat presencial GM Activitat presencial GM	Prova escrita 25

BLOCS	OBJECTIUS	ACTIVITAT	DESCRIPCIÓ	AVALUACIÓ
El concepte de comunitat en la societat actual	<p>Reflexionar sobre la realitat social actual en relació al concepte de comunitat</p> <p>Conèixer les noves propostes sobre el concepte de comunitat</p>	<p>Exposició per part del professor</p> <p>Lectura d'un text a l'aula</p> <p>Treball de grup d'anàlisi d'un cas</p>	<p>Activitat presencial GG</p> <p>Activitat presencial GM</p> <p>Activitat presencial GM</p>	
Bases tèoriques de la intervenció comunitària	<p>Conèixer les propostes tèoriques que fonamenten la intervenció comunitària en l'actualitat</p>	<p>Exposició per part del professor</p> <p>Lectura d'un text a l'aula</p> <p>Treball de grup.</p>	<p>Activitat presencial GG</p> <p>Activitat presencial GM</p> <p>Activitat presencial GM</p>	
Models d'intervenció comunitària	<p>Conèixer i reflexionar sobre la importància dels models en la intervenció comunitària.</p> <p>Saber identificar els aspectes claus que defineixen un model en la intervenció comunitària</p> <p>Conèixer els diferents models que s'apliquen en la intervenció comunitària</p>	<p>Exposició per part del professor</p> <p>Lectura d'un text a l'aula</p> <p>Treball de grup</p>	<p>Activitat presencial GG</p> <p>Activitat presencial GM</p> <p>Activitat presencial GM</p>	Treball individual 10%
El procés metodològic en la intervenció comunitària	<p>Conèixer les propostes metodològiques d'intervenció segons autors i models.</p> <p>Conèixer i identificar les fases del procés metodològic en TSC.</p> <p>Conèixer i experimentar sobre les tècniques més habituals en TSC</p>	<p>Exposició per part del professor</p> <p>Treball de grup</p> <p>Dinàmiques de grup</p>	<p>Activitat presencial GG</p> <p>Activitat presencial GM</p> <p>Activitat presencial GM</p>	<p>Treball en grup 15%</p> <p>Prova escrita 25%</p>
Quina intervenció comunitària es fa en l'actualitat	<p>Conèixer les noves formes d'implementació del TSC</p> <p>Conèixer els àmbits actuals d'intervenció del TSC</p> <p>Conèixer experiències concretes de TSC.</p>	<p>Exposició per part del professor</p> <p>Exposició per part de professionals del TSC.</p>	<p>Activitat presencial GG</p> <p>Activitat presencial GM</p>	

BLOCS	OBJECTIUS	ACTIVITAT	DESCRIPCIÓ	AVALUACIÓ
El treball en equip en la intervenció comunitària	<p>Reflexionar sobre la importància del treball en equip en la intervenció comunitària</p> <p>Conèixer diferents formes de liderar i de ser liderat</p> <p>Conèixer tècniques de dinamització de grups en la intervenció comunitària.</p>	<p>Exposició per part del professor</p> <p>Dinàmiques de grup</p>	<p>Activitat presencial GG</p> <p>Activitat presencial GM</p>	<p>Valoració treball en grup 15%</p> <p>Valoració individual del treball en grup 10%</p>

Sistema d'avaluació

AVALUACIÓ CONTÍNUA

BLOC 1-Prova escrita (50%)

Activitat d'avaluació: Examen tipus test (50%) amb dret a recuperació. La nota de l'examen de recuperació no està limitada. En cas de fer l'examen de recuperació la nota que es considerarà per a la mitjana de l'assignatura serà la de l'examen de recuperació. Per fer la mitjana total de l'assignatura s'ha de treure un mínim de 4. Seguint amb la nova normativa d'avaluació si una persona no assoleix el 4 però la seva nota mitjana és superior al 5, li quedarà suspesa amb un 4,9. La data de l'examen serà la que consti al calendari oficial de dates d'exàmens.

BLOC 2-Treball grupal (30%). Aquest treball es farà en grups de 4 persones.No s'acceptaran treballs que no compleixin aquest requisit. El treball s'ha d'entregar el dia 22 de desembre a l'espai d'activitats del sakai.

Activitat d'avaluació 1: Elaboració d'un treball grupal (15%)

Activitat d'avaluació 2:Seguiment a l'aula de l'elaboració del treball grupal (15%)

BLOC 3-Participació a l'aula ((20%)

Activitat d'avaluació:Intervencions i aportacions a l'aula (20%).

El passat 27 de gener de 2021 **es va acordar en les comisió de graus i màsters de la Facultat que a partir d'aquest curs 2021/22, s'aplicarà la qualificació de "no presentat" en totes les assignatures dels diferents graus i màsters de la FEPTS sempre que l'alumne hagi realitzat un percentatge de menys del 30% de les activitats d'avaluació de l'assignatura.** En el cas que hagi realitzat un 30% o més de les activitats d'avaluació, es posarà en l'acta la qualificació que li correspongu

AVALUACIÓ ALTERNATIVA

BLOC 1-Prova escrita (70%).

Activitat d'avaluació: Examen (70%). Amb dret a recuperació. L'examen serà el mateix dia i lloc que el de l'avaluació continuada. El llibre de referència per a fer l'examen és el següent. Barbero, M i Cortés, F ; (2005): *Trabajo comunitario, organización y desarrollo social*. Alianza editorial. Madrid i aquest monogràfic Treball Social Comunitari a debat Reflexions i propostes en el context actual. que podeu trobar en aquest enllaç.<https://www.tscat.cat/download/web/2019/Gener/Dossier%20de%20treb@ll%20-TSComunitari%20a%20debat.pdf>

BLOC 2-Treball individual

Activitat avaluativa: Elaboració d'un treball individual (30%). El treball s'ha d'entregar el 22 de desembre a l'espai d'activitats del Sakai

És molt important estar en contacte amb el professor pel seguiment de l'avaluació alternativa

Bibliografia i recursos d'informació

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- Barbero, M i Cortés, F ; (2005): *Trabajo comunitario, organización y desarrollo social* . Alianza editorial. Madrid
- Buades, J, Giménez, C; (2013): Hagamos de nuestro barrio un lugar habitable. Manual de Intervención comunitaria en barrios. Editorial Titamt lo blanch. Valencia.
- De Robertis, C i Pascal, H ; (1994) *La intervenció colectiva en Trabajo social, la acción con grupos y comunidades* . Editorial el Ateneo. Buenos Aires.
- Egg, A; (1999): *Metodología y práctica del desarrollo de la comunidad*. Universidad col·legio mayor de cundinamarca. Bogotá.
- Fernández, T i López, A; (2008) :*Trabajo social comunitario : afrontando juntos los desafíos del siglo XXI* . Alianza editorial. Madrid
- Lillo, N i Roselló, E; (2001): *Manual para el Trabajo social comunitario*. Ediciones Narcea. Madrid.
- López, P; (1987): *Un método para la investigación-acción participativa*. Editorial Popular. Madrid.
- Marchioni, M; (1999): *Comunidad, participación y desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Editorial Popular. Madrid.
- Navarro, S; (2004): *Redes sociales y construcción comunitaria: creando contextos para una acción ecológica*. Editorial CCS. Madrid.
- Observatori de l'Economia Solidària (OES). Material elaborat en el marc de Curs de tècnic en Integració laboral en el marc del Programa INCORPORA de la Fundació Obra social de la Caixa
- Pastor, E ; (2004): *Trabajo social comunitario*. Diego Marín Librero editor. Murcia
- Pallarés, J i Pelegrí, X; (2000): *Manual de planificación de proyectos sociales*. Cruz Roja Española. Madrid
- Úcar, X i LLena, A; (2006): *Miradas y diálogos en torno a la acción comunitaria*. Editorial GRAÓ . Barcelon

Bibliografia complementària

- ANDER-EGG, E. (1987): "La problemática del desarrollo de la comunidad". Buenos Aires. Humanitas.
 - (1988): "Animación sociocultural, educación permanente y educación popular" en WAA., Una educación para el desarrollo: la animación sociocultural. Madrid. Fundación Exterior.
 - (1992): "Repensando la Investigación-Acción Participativa. Comentarios, críticas y sugerencias". Vitoria- Gasteiz. Departamento de Trabajo y Seguridad Social. Gobierno Vasco.
- BÁNEZ, T. (1998): "Trabajo Social Comunitario", en WAA. Organizaciones de bienestar. Zaragoza. Mira Editores. pg. 139-157.
- CAMPANINI,A. (1991): "Servicio Social y modelo sistémico. una nueva perspectiva para la prácticacotidiana". Barcelona. Paidós.
- CANALS,J. (1991): "Comunidad y redes sociales: de las metáforas a los conceptos operativos". Revista de Servicios Sociales y Política Social, n' 23, pg. 7-18.
 - (1997): "Buscando el trabajo comunitario entre community y communitas", Revista de Servicios Sociales y Política Social, n' 40, pg. 85-90.
- CHACÓN, E y otros (1989): "Cuestiones y modelos teóricos en psicología comunitaria". Madrid.Visor.
- CHACON, F. y VV.A.A (1989): "Cuestiones y modelos teóricos en Psicología Comunitaria". Madrid.Visor.

- COLECTIVO IOE (1990): "Participación Ciudadana y Voluntariado Social". Documentación Social, nº 80.
- COLOMER, M. (1988): "Método básico de Trabajo Social". FEISS. Madrid. Euramérica.
- DABAS, E.N. (1998): "Red de Redes. Las prácticas de la intervención en redes sociales". Barcelona. Paidós.
- DENCHE, C. (1993): "Otros movimientos sociales para otros modelos participativos y otras democracias". Documentación social, nº 90.
- ESCARTÍN CAPARRÓS, Mª J. (1998): "Manual de Trabajo Social (Modelos de práctica profesional)". Alicante. Aguaclara.
- FERNÁNDEZ GARCÍA, T y ALEMÁN BRACHO, C.(2003) "Introducción al Trabajo Social". Alianza Editorial.
- GARCÍA GÓNZÁLEZ, P. (1994): "Trabajo Comunitario, ¿una historia acabada?". Revista de Treball Social, nº 133, pp. 74-80.
- GARCÍA ROCA, J. (1995): "Solidaridad y voluntariado". Presencia Social. Santander. Sal Terrae.
- GARCIA FUSTER, E. (1998): "El apoyo social en la intervención comunitaria". Barcelona. Paidós.
- HERNÁNDEZ, A. (1994): "Conflicto y participación en el espacio social inmediato. Aportaciones teóricas e instrumentales para el Trabajo Social Comunitario". Revista de Treball Social, n' 133, pg. 98-110.
- INCHAUSPEJA. Y VALVERDE, M. (1990): "Estrategias de trabajo en la intervención comunitaria". Revista de Trabajo Social, nº 121, pg.25-37.
- LÓPEZ DE CEBALLOS, P. (1989): "Un método para la investigación-acción participativa". Madrid. Popular. (1993): «La IAP: un enfoque integral. Documentación Social, nº 92 pg.71-78.
- MALAGÓN, J.L. (1989): "La idealización de la comunidad". Revista de Trabajo Social, nº 116, 6-10.
- **MALAGÓN BERNAL, J.L, SARASOLA SÁNCHEZ-SERRANO, i altres " Fundamentos del trabajo social comunitario : bases teóricas y metodológicas para la intervención comunitaria"** Publicació Sevilla : Aconcagua Libros, 2006
- MARCHIONI, M. (1969): "Comunidad y desarrollo". Barcelona. Nova Terra. (1983): "Elementos para una historia del desarrollo comunitario en España". Revista de Trabajo Social, n' 89, Barcelona, pg. 6-9.
 - (1987): Planificación social y organización de la comunidad. Alternativas avanzadas a la crisis. Madrid. Popular.
 - (1992): La audición: un método de investigación participativa y comunitaria. Teoría, metodología y práctica. Santa Cruz de Tenerife. Benchomo. (1994): La utopía posible. La intervención comunitaria en las nuevas condiciones sociales. Santa Cruz de Tenerife. Benchomo.
- MARTÍN GONZÁLEZ, A. (ed.) (1998): "Psicología Comunitaria. Fundamentos y aplicaciones". Madrid. Síntesis.
- NOGUEIRAS, L.M. (1996): "La práctica y la teoría del desarrollo comunitario. Descripción de un modelo". Madrid. Narcea.
- PELEGRÍ, X. (1990): "La comunidad, lo comunitario y el trabajo comunitario". Revista de Trabajo Social, nº 117, Barcelona, pg. 6-20.
- PORCEL, A. y ROMEU, R. (1990): "Reflexions sobre el treball comunitari". Revista de Treball Social, nº 117, pg. 80-88.
- RED, N. de la (1987): "La animación comunitaria: apuntes metodológicos". Documentación Social, nº 69, Madrid. Cáritas Española.
- REINA, E (1994): "Trabajo Social Comunitario y asociacionismo ciudadano: hacia una cultura de la participación". Revista de Treball Social, nº 133, pg. 126-137.
- REZSOHAZY, R. (1988): "El desarrollo comunitario: participar, programar, innovar". Madrid. Narcea.

- SANCHEZ, A. (1990): "Participación social y comunitaria". Revista de Trabajo Social, nº 117. Madrid.
- SLUZKI, C.E. (1996): "La red social: frontera de la práctica sistémica". Barcelona. Gedisa.
- TOURAINE, A. (1990): "Los movimientos sociales hoy". Hacer. Barcelona.
- TWELVETREES, A. (1988): "Treball de Comunitat". Barcelona. Pòrtic. INTRESS.
- VILLALBA, C. (1993): "Intervención en redes". Documentación Social, nº 98 pg. 105-119. Madrid.
- VILLASANTE, T. R (1993): "El sentido de los movimientos sociales en la actualidad". Documentación Social, nº 90. Madrid.
 - (1994): "Sobre participación ciudadana". Revista de Treball Social, nº 133,pp.48-57.
- VV.AA (1991): Revista de Documentación Social. Monogràfic sobre la vivenda. N' 85. Madrid.
- VV.AA (1989): Revista de Documentación Social. Monogràfic sobre el empleo y la formación ocupacional N° 75. Madrid.
- VV.AA. (1997): "Participar para transformar, acoger para compartir". Dossier, n' 41, Escuela de Formación Social de Cáritas.
- VV.AA. (1997): "Políticas contra la exclusión social". Documentación Social, nº 106, Madrid.
- ZAMANILLO, T. y GAITÁN, L. (1993): "La investigación acción participativa en el trabajo social". Documentación social, nº 92, Cáritas, Madrid, 1993